

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.13;343.98

В. Г. Лукашевич

доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України
Класичний приватний університет

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

У статті розглянуто деякі сучасні проблеми кримінального процесу та криміналістики, що було актуалізовано під час застосування положень чинного КПК України (2012 р.), і розроблено відповідні пропозиції щодо їх вирішення в кримінальному провадженні.

Ключові слова: завдання кримінального провадження, досудове розслідування, початок кримінально-процесуальної діяльності, підстави для початку кримінально-процесуальної діяльності, початок досудового розслідування, Єдиний реєстр досудових розслідувань.

I. Вступ

Історично так склалося, що криміналістику подекуди й зараз сприймають як наукову дисципліну, що забезпечує суто кримінальний процес. Не відстоюючи черговий раз безсумнівно самостійний характер криміналістики як юридичної дисципліни, зупинимось лише на її зв'язках із кримінальним процесом.

Досліджуючи глибокі методологічні та змістовні зв'язки кримінального процесу та криміналістики, одразу ж зазначимо, що вони не мають субординаційного характеру. Дещо спрощено стосовно розслідування злочинів можна вважати, що кримінальний процес визначає його основні напрями та форми, а криміналістика наповнює їх пізнавальним змістом (засобами пізнання) – методологією пізнання, методами, тактичними прийомами, технічними засобами. І хоча це спрощене уявлення не відображає всієї глибини взаємопроникнення цих наукових дисциплін (так, зокрема, загальновідомо, що багато організаційних і тактичних рекомендацій стосовно допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту тощо знайшли своє законодавче оформлення у відповідних статтях кримінально-процесуального кодексу), його можна обрати як робочу гіпотезу для наших подальших досліджень.

Із прийняттям у 2012 р. нового Кримінально-процесуального кодексу України (КПК) виникла нагальна потреба в кардинальному системному реформуванні (зміні) всієї кримінальної юстиції, яка б відповідавала сучасному етапу розвитку країни та забезпечувала ефективний захист громадян, суспільства та держави від найбільш небезпечних посягань на соціальні цінності, права та інтереси особи.

Нова філософія КПК вимагала системних змін в усталеному порядку розслідування злочинів, які б повною мірою відповідали завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК). Узагальнюючи, можна констатувати, що звичну тричленну (оперативно-розшукову діяльність – досудове слідство – судовий розгляд) систему кримінального судочинства було замінено на двочленну: досудове розслідування й судовий розгляд.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити кримінально-процесуальні проблеми та завдання криміналістики, багато з яких, на жаль, і досі викликають багато дискусій.

Розглянемо деякі з них.

III. Результати

Досить дискусійними є питання процесуальної діяльності початку досудового розслідування. Чинний КПК не містить визначення таких важливих питань, як “початок кримінально-процесуальної діяльності” та “підстав для початку кримінально-процесуальної діяльності”, а це породжує уявлення про певну неврегульованість і суперечливість важливої стадії кримінального провадження – досудового розслідування.

Так, за КПК 2012 р. змінено сам підхід до розслідування злочинів – він не передбачає необхідність прийняття формального акту про порушення кримінальної справи. Досудове розслідування злочину починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК).

У такому вигляді початковий етап досудового розслідування є принципово новим щодо української правової системи. Скасування стадії порушення кримінальної справи, на думку розробників КПК, гуманізує досудове розслідування, спрощує кримінальне

провадження та прискорює процес розслідування – будь-які заяви про злочин одразу ж потрапляють до Єдиного реєстру досудових розслідувань, після чого прокурор (слідчий) негайно розпочинає розслідування. Цей захід позбавить громадян від небажання правоохоронних органів реєструвати “неперспективні” злочини.

Але на практиці одразу ж виникло питання про те, як бути з хибними заявами про злочин і з правами людини, щодо якої розпочато розслідування за безпідставним звинуваченням і вже застосовано оперативнорозшукові заходи.

Правовий механізм перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в КПК 2012 не визначено. Водночас чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є передумовою виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК).

Мабуть, тому й виник компромісний (але, на нашу думку, такий, що не відповідає “букві” й “філософії духу” нового Кодексу) документ – “Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення”. Разом з тим, у ч. 1 ст. 214 КПК прямо й не дво-значно прописано, що прокурор невідкладно (не пізніше 24 годин після подання заяви про вчинене кримінальне правопорушення) зобов’язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Тим більше, що в п. 5 відомостей, які вносять до Єдиного реєстру, йдеться про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення. Після чого, користуючись ч. 7 ст. 214 КПК, матеріали передають до органу досудового розслідування.

По суті, зазначена Інструкція разом із Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, які не є законодавчими актами, поза законом легалізують так звану “дослідчу перевірку” (попередню перевірку), яка, згідно з ст. 97 Кримінально-процесуального кодексу 1960 р., перевіряла заяву або повідомлення про злочин до початку процесуальної діяльності – порушення кримінальної справи.

Побіжно зазначимо, що така відомча “нормотворчість” не відповідає філософії нового процесуального закону й прямо суперечить вимогам статті 1 КПК України, згідно з якою порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, що складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов’язковість яких надали Верховна Рада України, КПК та інші закони України.

У зв’язку з цим було б доцільно прислухатися до думки науковців з означеного питання. Так, свого часу цю частину кримінального процесу дуже слушно В. С. Зеленецький та Л. М. Лобойко пропонували називати дослідчим кримінальним процесом або дослідчим провадженням за заявами й повідомленнями про злочини [2; 4]. Зазначені автори в своїх працях наголошували, що кримінальний процес виникає в момент звернення громадянина до компетентних посадових осіб правоохоронних чи судових органів з інформацією про злочин, який вчинено або готується, яка спонукає їх до приймання, реєстрації вказаних заяв і повідомлень, а також прийняття заходів щодо їх запобігання, розкриття та попередження вчинення в майбутньому інших злочинів [1, с. 90–91].

У науковій літературі тих часів сформувалася усталена думка, за якою порушення кримінальної справи визначають як першу або початкову стадію кримінального процесу [1; 3; 9].

Аналізуючи вимоги ст. 97, 98 КПК України 1960 р., можна зробити висновок про те, що до прийняття рішення про порушення кримінальної справи шляхом винесення відповідної постанови розгорталася значна діяльність відповідних посадових осіб, яка розпочиналася значно раніше й складалася з декількох складових: прийняття заяв і повідомлень про злочини (безпосереднє їх прийняття, оформлення, реєстрація, доповідь начальнику органу, отримання його вказівок про здійснення перевірки тощо); перевірка заяв і повідомлень (відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб, складання та направлення запитів, отримання відповідей на них тощо); прийняття процесуального рішення за результатами перевірки (складання постанови про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи, заповнення статистичних карток, подання та реєстрація вказаних матеріалів прокурору, направлення повідомлення заявнику чи особі, відносно якої порушено кримінальну справу, роз’яснення їм прав на оскарження постанови прокурору чи в суд тощо).

Але на практиці без виконання зазначених перевірочних дій, на підставі лише отриманої заяви про злочин, що готується (а часто – й про вже вчинений), встановити, чи є у фактах, про які повідомлено, ознаки злочину, якими даними чи доказами підтверджено наведені факти, за якою статтею КК України треба кваліфікувати злочин тощо, досить складно або взагалі неможливо. З метою неухильного дотримання встановленого законодавством України порядку реєстрації, обліку та розслідування злочинів у органах внутрішніх справ, під час здійснення дізнання та досудового слідства, запобігання порушенням законних інтересів, консти-

туційних прав і свобод громадян МВС України свого часу прийняло, наприклад, накази: “Про заходи щодо забезпечення законності при розслідуванні злочинів органами внутрішніх справ України” № 1288 від 03.11.2003 р., “Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються” № 400 від 14.04.2004 р., “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України” № 160 від 20.02.06 р., а також Інструкцію про єдиний облік злочинців, затверджену наказом Генеральної прокуратури України від 26.03.2002 р. № 20, Міністерства внутрішніх справ України від 26.03.2002 р. № 84, Служби безпеки України від 26.03.2002 р. № 293, Державної податкової адміністрації України від 26.03.2002 р. № 126, Міністерства юстиції України від 26.03.2002 р. № 18/5 тощо [7].

Виникає логічне питання – а чим вони за змістом і спрямованістю відрізняються від згаданої вище чинної Інструкції Генеральної прокуратури України, згідно з пунктом 3,7 якої прокурор сам не приймає відповідного рішення, а спрямовує матеріали, що містяться в заяві та свідчать про можливе вчинення кримінального правопорушення, для перевірки до органу внутрішніх справ. І де тут убачають адепти нового Кодексу “прискорення” та “спрощення” кримінального процесу, не кажучи вже про те, що таке “затягування” початку досудового розслідування створює умови для маскуванню й знищення слідів злочинної діяльності.

Тому можна погодитися з авторами, які ще на стадії обговорення численних проєктів нового КПК застерігали, що він “...робить навіть не крок, а стрибок назад, а запропоноване в проєкті спрощення судочинства може відкрити широкі ворота для свавілля” [4, с. 51–59].

Узагальнюючи численні пропозиції, що надходять до ВР України стосовно змін і доповнень до чинного законодавства, доцільно виділити такі:

1. Внесення запису до Єдиного реєстру досудових розслідувань має відбуватися шляхом винесення відповідної постанови, яку можна оскаржити.
2. Пропонують позбавити прокуратуру функцій досудового розслідування й можливості керувати слідчими та слідством.
3. Розширити права сторони захисту (адвоката) тощо.

IV. Висновки

Спираючись на погляди згаданих науковців і власні дослідження, можна зробити

висновок, що визначена в КПК 1960 р. процедура початку кримінального провадження (порушення кримінальної справи) є більш гнучкою та зручною для всіх осіб (сторін), що беруть участь у кримінальному процесі.

Зазначене в статті – це лише невелика частина проблем, які виникли зараз, і на які науковцям треба якимось чином реагувати та коментувати для практиків.

Головна ж проблема, на нашу думку, є глибшою – її коріння сягає теоретичного підґрунтя як науки кримінального процесу, так і криміналістики, а точніше, недостатнього методологічного опрацювання проблем і викликів сучасної практики протидії злочинності.

Список використаної літератури

1. Зеленецький В. С. Категориальная характеристика доследственного уголовного процесса / В. С. Зеленецький // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. № 1 (23). – С. 90–91.
2. Зеленецький В. С. Прокурорський надзор за исполнением органами дознания законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях: монография / В. С. Зеленецький. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных дисциплин, 2004. – 400 с.
3. Кримінальний процес України: підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – Київ: Юрінком Інтер, 2004. – С. 13–14.
4. Ліга.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.
5. Лобойко Л. Н. Актуальные проблемы доследственного уголовного процесса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л. Н. Лобойко. – Харьков, 1997. – 209 с.
6. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Л. М. Лобойко; Юридична академія МВС України. – Київ: Істина, 2005. – 456 с.
7. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / А. В. Молдован. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 126.
8. Тертишник В. М. Гострі кути кримінального судочинства / В. М. Тертишник // Питання реформування кримінального судочинства: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 25.11.2005 р. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2005. – С. 51–59.
9. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Київ: А.С.К., 2002. – С. 12.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2016.

Лукашевич В. Г. Уголовно-процессуальные проблемы криминалистики

В статье рассмотрены некоторые современные проблемы уголовного процесса и криминалистики, которые были актуализированы во время применения положений действующего УПК Украины (2012 г.), и разработаны соответствующие предложения по их разрешению в уголовном производстве.

Ключевые слова: задачи уголовного производства, досудебное расследование, начало уголовно-процессуальной деятельности, основания для начала уголовно-процессуальной деятельности, начало досудебного расследования, Единый реестр досудебных расследований.

Lukashevich V. Criminal Procedure Problems of Criminalistics

The article deals with some current problems of the criminal process and criminalistics, which were updated during the application of the provisions of the current Code of Criminal Procedure (2012) and developed proposals to address them in criminal proceedings.

Exploring the deep methodological and substantive due criminal process and criminalistics, noted that they are not of the nature of subordination. Simplifying somewhat, with respect to the investigation of crimes, it is permissible to assume that criminal proceedings determines the main directions and forms and fills them with criminalistics cognitive content (means of knowledge) – methodology of knowledge, techniques, tactical methods, technical means.

This simplified view does not reflect the depth of interpenetration of these disciplines, but it can be taken as a working hypothesis for our further research.

The adoption in 2012 of a new Criminal Procedure Code (CPC) there is an urgent need, which included and required a radical systemic reformation (change, not upgrading) of the entire criminal justice system, corresponding to the modern stage of development of the country and to ensure the effective protection of citizens, society and the state from the most dangerous attacks on social values, rights and interests of the person.

The new philosophy of the CCP demanded systemic changes in the established order of investigation of crimes that would fully meet the objectives of criminal proceedings (Art. 2 of the CCP).

All this has set the criminal process sciences and criminalistics new challenges, many of which, unfortunately, are still at the discussion stage.

Thus, according to the Criminal Procedure Code, the -2012 changed the approach to the investigation of crimes – it does not provide for the need to adopt a formal act of a criminal case. Pre-trial investigation of the crime begins with the moment of entering information about a criminal offense in the Unified Register of pre-trial investigations (art. 214 CCP).

As such, the initial stage of pre-trial investigation is fundamentally new in Ukrainian legal system. He, according to the CCP developers humanizes pre-trial investigation, criminal proceedings simplifies and accelerates the process of investigation.

But, in practice, as soon as there is a question how to deal with false statements about the crime, human rights, in respect of which an investigation on false charges and have already applied operational-search activities, etc.

Therefore, the author draws on a comparative analysis of the rules governing the procedure for the start of pre-trial investigation, provided the applicable requirements of the Criminal Procedure Code and Art. 97, 98 Code of Criminal Procedure 1960, to initiate criminal proceedings by making a corresponding ruling.

Based on the opinions of a number of scientists (Zelenetskii VS Loboyko LN, Moldovan AV Tertishnikov VM) concludes that previously designated the CPC -1960, the procedure is the beginning of criminal proceedings is more flexible and convenient for all persons (parties) involved in criminal proceedings.

Key words: problem of criminal proceedings, pre-trial investigation, the beginning of the criminal procedure, the basis for the beginning of the criminal procedure, the beginning of the pre-trial investigation, the Unified Register of pre-trial investigations.